

ISSN 1999-4214 (print)
ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN
HUMANITIES
INSTITUTE

№3/2024

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2024

Бас редактор **Дауренбекова Л.Н.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты
Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
философия докторы (PhD)

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабекұлы Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрысжан Л.Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	философия докторы (PhD), профессор, Токат Газиосманпаша университеті, Токат, Туркия

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.
Меншіктенуші: «А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»
Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Басуға 24.09.2024 ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.
Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 89
«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова

Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А.Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабекулы Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курсыжан Л.А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	доктор философии (PhD), профессор, Университет Токат Газиосманпаша, Токат, Турция

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4

Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.

Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова».

Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022

Подписано в печать 24.09.2024ж. Формат 60*84 1\8. Бум. Типопр.

Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89

Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**

Candidate of Philological Science, Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**

Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

Editorial Board

- Aimuhambet Zh.A.** Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
- Aktayeva K.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
- Absadyk A.A.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
- Bredikhin S.N.** Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
- Гайнуллина Ф.А.** Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
- Yermekova T.N.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
- Yesirkeпова K.K.** Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
- Zhusipov N.K.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
- Kurbanova M.M.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
- Kamzabekuly D.** Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
- Kuryshzhan L.A.** Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
- Oner M.** Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
- Pimenova M.V.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
- Seifullina F.S.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF
- Senmez O.F.** (PhD), Professor, Tokat Gaziosmanpasa University, Tokat, Turkey

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev

Tel/Fax: (7172) 561 933: e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 24.09.2024 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ / ЯЗЫКОЗНАНИЕ / LINGUISTICS

ZHABAYEVA S.S.	The cognitive semantics of language: exploring lingua-cultural aspects and the specifics of metaphoric representation	7
ZHANZHIGITOV S.ZH.	Gender linguistics: analysis of scientific publications in Scopus	16
ИМАНБЕРДИЕВА С.Қ.	Қазақстан топонимдерінің диахрониясы (Тәуелсіздік кезеңі)	30
ИМАНГАЗИНА М.А.	Аудармадағы коммуникант эмоциясы: түр-түс атауларының қызметі мен семантикасы	41
ИСКАКОВА К.А., ОСПАНОВА Ж.Т.	Тактико-стратегическая организация научно-популярного дискурса (на материале публикаций А. Кекильбаева)	53
KARTZHAN N.E., ISSAKOVA S.S., KENZHEMURATOVA S.K.	Linguistic representation of the concept of «mental activity» in the kazakh fairy-tale discourse	63
KERIMBAYEVA K.K., BEISENBAI A.B.	Language surrounding poverty in early modern england	80
SHORMAKOVA A., RAMAZANOV T., SADYK A.	Dialogic character in the national nonverbal means	88

ӘДЕБИЕТТАНУ / ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ / LITERATURE STUDIES

АКБУЛАТОВ А.А., МУТИЕВ З.Ж., ТУКЕШОВА Н.М.	Мақсұт Неталиев поэзиясындағы «заман, қоғам, уақыттың» көркем суреттері	98
AMANGAZYKYZY M.	The motif of the urban environment's influence on the individual	110
GILEA A., VOLKOVA L.V.	The category of the "other" in the axiology of contemporary literary fairy tales of kazakhstan	122
ЖҰМАТАЕВА А.Н., МҰХАМЕДИЕВ Д.	Абай поэзиясындағы «жаңа қазақ әйелі» болмысының көркемдік аксиологиясы	131
ҚАСҚАБАСОВ С.А., КАРИПБАЕВ Ж.Т.	Алаш әдебиетіндегі фольклорлық негіздер	142
ҚЫДЫР Т.Е., ТАДЖИЕВ Х.Х.	«Нәһж әл-фәрадис» және XX ғасыр басындағы қазақ жазба әдебиеті: рухани үндестік және дәстүр жалғастығы	153

МАУЛЕТ А., ТОЙШАНҰЛЫ А.	Шетелдегі қазақтарда сақталған фольклорлық-музыкалық кейбір жанрлардағы ортақ ерекшеліктер	164
МИРАЗОВА М.Н.	Сакралды кеңістіктегі үңгірлер	177
TOLEGENOVA R.K., AMANGELDIYEVA G.A.	The etymology of family conflict in modern women's prose	185
ШОРМАКОВА С.М., БЕЙСЕНҰЛЫ Ж., АБДИМОМЫНОВ Е.Б.	Әдеби-герменевтикалық талдау – көркем шығармаларды зерттеудің тиімді әдісі	193

**ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ /
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ /
METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE**

BERDIKULOVA A., SHADIYEVA N., TEMUR N.	Test-type tasks used in the development of reading skills	202
ЕЛУБАЙ А.Б., ТЕМІРХАН Ж., АВАКОВА Р.А.	Мобильді қолданбалардың шетел тілін оқыту барысындағы нәтижесі және педагогикалық ескертпелері	212
НОСИЕВА Н.К.	Формирование кросс-культурной компетенции у изучающих казахский язык в качестве второго	221
УРАЗАЛИЕВА У., БЕКАЛАЕВА А.О., КАСЫМОВА Г.	Обучение через виртуальную реальность: результаты пилотного исследования английского языка	235

М.Н. МИРАЗОВА Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
(e-mail: m.n.mirazova@mail.ru)***САКРАЛДЫ КЕҢІСТІКТЕГІ ҮҢГІРЛЕР**

Аңдатпа. Мақалада тылсым сырлы орындар қатарында үңгірдің алатын ерекше орны бар. Бастауын хаостан алатын бұл мекен адамзат санасында сакралды мәнімен сақталып келеді. Адамзат ғұмырының көне дәуірінде үңгір баспана болумен қатар тылсым күштермен байланыс жасайтын киелі орын қызметін де атқарды. Үңгірлерде мәдениеттің әуелгі үлгілері туындады, сурет және сәулет өнерлерінің алғашқы үлгілері де осы орында қалыптасты. Хаостың кішкентай бір бөлшегі түріндегі үңгірлер ата-баба рухымен де байланысты деп қабылданды. Тіршілік бастауындағы хаостың кейінгі дәуірлерде сақталып қалған нышаны ретіндегі үңгір поэтикалық санада жақсылық пен жамандықтың, ізгілік пен зұлымдықтың, сондай-ақ қорғаныс мекені болып, бинарлық оппозициялық қалпымен көрінеді. Мақалада үңгірлердің киелілік ұғымымен байланысы, ежелгі жазба мұраларда және фольклор туындыларында суреттелуі жоғарыда айтылған қызметімен байланыстырыла отырып талдау нысанына алынды. Көне санадағы үңгірдің ежелгі мәдениеттегі орны, мифтік баяндаудағы сипатымен қатар әртүрлі діни танымдардағы мәні қарастырылып, «Қорқыт ата кітабындағы», Гомердің «Одиссея» дастаны мен Мағжан Жұмабайұлының «Оқжетпестің қиясында» поэмасындағы үңгірлердің көркемдік-танымдық ықпалы талданады. Үңгірлердің киелі орындар ретінде көне танымнан көркемдік танымға ұласқан моделдері туралы тұжырымдар жасалады.

Түйін сөздер: киелі мекен, иеротопия, иерофания, үңгір, аруақ.

Кіріспе. Киелілік ұғымымен байланысты түпбастауы күллі тіршілік өніп шыққан – хаос. Осы хаос – адамзат тіршілік еткен аспан асты – жер үстінің бастапқы нүктесі. Келесі актіде жаратылу жүзеге асқаннан кейінгі жағдайда бұл киелі бастау сипаты түрлі нысандар яки құбылыстарға ауысады. Бір терең қуыс, шексіздік, тұңғыш бейнесімен көрінген хаостың бір сипаты кейін «жер кіндігі» (қуысы) ұғымында жаңғырды. Тіршілік кіндіктен өнеді не кіндікке өнеді. Белгілі дәрежеде оның қуыс, үңгір түріндегі пішіні бар. Осы негізде көне танымда үңгір киелі нүктенің бір түрі ретінде қабылданды.

Адамзат қай кезеңде де бейсаналы түрде сакралдылықты тануға, жер кіндігін табуға тырысады. Әр адамның түсінігінде жер кіндігі оның туған жерінде орналасқан. М. Элиаде өмір ағашы өсетін жер кіндігін «axis mundi» деп атаса, осы орталықты белгілейтін киелі нысанға – imago mundi (әлемнің бейнесі) деген атау берді. Imago mundi (әлемнің бейнесі) – кесене, мешіт, шіркеу немесе патшалардың сарайы сияқты белгілі бір рухтың қолдауымен жасалған киелі ғимараттар немесе қала. Өмір ағашы сияқты бұл киелі нысандар да аспан мен жерді байланыстырушы қызмет атқарады. [1, 47]. Сондықтан, адам бейсаналы түрде киелі орындарды, ғибадатханаларды ерекше құрметтеп, ұлттық, діни ритуалдарды осы нысандардың маңында орындайды. Себебі, киелі нысандар «құдайдың үйі», жоғарғы әлеммен байланыстырушы көпір саналады және ол жерде жасалған қандай да мінәжат қабыл болады.

Үңгір – киелі мекеннің бір атрибуты, адам баласының алғашқы баспанасы. Швед ғалымы, мифолог М.П. Нильсон «The Minoan-Mycenaean religion and its survival in Greek

* Мақала ҚР ҒЖБМ Ғылым комитеті қаржыландыратын AP22685428 «Киелі мекендердің поэтологиялық моделі» ғылыми жобасы аясында жазылды.

religion» еңбегінде адам үңгірді палеолит және неолит дәуірінде қорған, үй ретінде пайдаланғанын, үңгірлердің тұрмыстық қажеттілікті атқарғанын атап, ең көне киелі орындардың бірі деп жазған. Ғалымның айтуынша, палеолит дәуірінде қайтыс болған кісіні үңгірдің жанына жерлеген. Себебі, үңгір адамның тіршілігінде қорған болса, қайтыс болғанда рухтың тікелей мекеніне жетуіне арналған жол болған. Ежелгі гректерде осы түсінік қалыптасқан. Олар қайтыс болған кісіні үңгірдің жанына емес, ішіне жерлеген. Осылайша үңгірдің ішіне жерленген адамның рухы адаспай, жерасты мекеніне жеткен. Ежелгі санада құдайлар үңгірлерді адамдарға баспана ретінде берген. Сондықтан ол жер киелі, қауіпсіз. Барлық құдайларға арналған мадақ, рәсімдер де да осы үңгірдің маңында жасалған. Себебі, бұл жер құдайлардың үздіксіз бақылауында, кез-келген мінәжат бірден жоғарғы күштерге жетеді деген сенім болған. Уақыт өте адамдар лашық, үй салып үңгірлерден көшкенімен, бұл жер жоғарғы күш пен адамдардың тікелей байланыс жасайтын қасиетке орынға айналған [2, 49-50].

Адамзат тарихында таңба түріндегі ең алғашқы жазба дерек те адам баласы паналаған үңгірлерден табылған. Францияның Перигё каласы маңындағы Ласко үңгірінің қабырғаларында кескінделген «Аңшылық» (The Hunt) деп аталатын сурет. Археолог Ричард Кляйн бұл үңгірдің еденіндегі қол мен аяқ іздері бедерленген суреттерді баланың салғаны немесе балаларға арналып салынған деген пікір білдіреді. Сурет жай аңшылықты кескіндеп қана қоймайды. Ол осыдан қырық екі мың жыл бұрынғы адамның санасында үлкен серпіліс, өркендеу болғанын айғақтайды. [3, 10]. Алғашқы қауымдық құрылыс кезеңінен бастап-ақ, адам баласы қасиетті түсініп, «адамгершілік» ұғымын санасына біртіндеп сіңіре бастады. Олар тұрмысқа қажетті құралдарды жасап, тіршілікті қалыптастырды. Санасындағы киелі деп ұққан ұғымдарды үңгір қабырғасына таңбалап, иеротопиялық шығармашылықтың белгілерін қалдырды.

Әдістеме және зерттеу әдістері. Тақырыпты қарастыруда талдау және жинақтау, салыстыру, интерпретациялау сияқты әдіс-тәсілдер қолданылды. Зерттеушілер еібектеріндегі тұжырымдар негізге алынып, қорытындылар жасалды.

Киелілік ұғымымен байланысты мекендердің түпбастауына қатысты М.Элиаденің, үңгірлердің адам баласының қалыптасуындағы орнына қатысты А.П. Сарычев пен М.П. Нильсонның еібектерін қарастылды. Киелі үңгірлердің түркі халықтарының ауыз әдебиетіне ортақ мотивтерін талдау барысында А. Халил, О.Әлиев, С.Байдилі сынды ғалымдардың еібектері пайдананылды.

Талдау және бақылау. Көне түркілердің наным-сенімінде үңгірлер ата-баба аруақтарымен байланыстыайтылады. Соныңнәтижесіндеэпостаүңгірмотивиқалыптасқан. Үңгір мотиві түркі-оғыз, әзірбайжан халықтарының эпикалық шығармашылығына тән. «Қорқыт ата кітабы» дастанындағы Төбекөздің үңгірі, «Көроғлы» эпосындағы үңгірдің қызметі, әзірбайжан халықының ертегілерінде кездесетін үңгірлер – бұл мотивтің эпикалық жүйеде кеңінен таралғанын көрсетеді.

А. Халил «Ритуальные основы огузского эпоса» атты монографиясында үңгірдің көне түркі мәдениетіндегі рөлін төмендегідей сипаттайды: «Үңгірде архаикалық рәсімдер жүзеге асырылды. Бабалар рухы мен үңгір арасындағы байланыс осы жерден шыққан. Демек, эпоста өзінің сан алуан іздерін қалдырған инициацияны адамзаттың «үңгірлік мәдениетінің» үлгісі деп атауға болады» [4,115].

«Қорқыт ата кітабындағы» Бисат Төбекөзді қалай өлтіргені баяндалатын бөлімінде үңгір батырдың рухани болмысын қалыптастырған орын болып көрінеді. Бисат халыққа күн көрсетпеген Төбекөзбен үңгірде шайқасып, оны өлтіріп, жеңіске жетеді. Төбекөз Бисатты сақина, қылыш, күмбез сынды таңбалармен алдағысы келеді. Бірақ батыр оның айласын біліп, соңында оны жеңеді. Мұндағы үңгір рухани қайта түлеу мен батырлықтың мекені ретінде суреттеледі. Демек, үңгірдің екі сипаты бар. Біріншіден, бұл ізгіліктің зұлымдықты жеңген мекені, зұлым күшті жеңген қаһарманның күш алып, қайта жаңғырған киелі орын. Екіншіден, үңгір сол зұлым күш мекен еткен баспана.

Үңгірдің аңыз-әңгімелерде атқарған қызметіне қарай тағы бірнеше сипатын атап көрсетуге болады. Түркілердің фольклорлық шығармаларында бір жағынан үңгір – құдық, орман сынды иерофанияның белгілері болғанымен, екінші қызметі зындан – қорқыныш пен қауіптің орны. Демек, үңгірдің алғашқы сипаты – құдық, тіршіліктің бастауы саналса, екінші сипаты жер асты әлемімен байланысты зұлым күштердің (алып жылан, айдаһар) мекені.

Философ О.Әлиев ертегілердегі зынданның бейнесі қосымша деталь болғанымен, батыр рухының қайта туып, жеңіске жету жолында маңызды қызмет атқаратынын атап көрсетеді [5, 33]. Алпауыт айдаһардың батырдың қолынан қаза болуы да жер асты әлемінде іске асады. Демек, «жер асты, үңгір, зындан» қара күштің жеңіліп, игіліктің бастау алатын алғашқы орны.

Мифтік санада үңгір әйелдер мен балалардың қамқоршысы «Ұлы ана» архетипінің символдық көрінісі – Ұмай ана культімен байланысты. С.Байдили «Түркі мифологиясының сөздігі» еңбегінде: «үңгір – ана құрсағының баламасы» деп атады. үңгірде Адам баласының тууы, өсуі ана құрсағындағы баланың даму кезеңіне ұқсайды. Бұл ұқсату үңгірдің ана құрсағындағыдай қауіпсіз орта бола алатын қасиеттері бар екенін көрсетеді [6, 37].

Нәтижелер. Үңгір ежелгі санада жер асты және жер беті әлемі арасындағы өтпелі кеңістікті білдіреді. Алтай ертегілерінде үңгір жер асты әлеміне ашылатын қақпа ретінде суреттеледі. Жалпы, мифологиядағы хаос үңгірдің алғашқы бейнесі, адам баласының тіршілігі үңгірде басталды. Ал, жалпы әлем мифологиясында тіршілік хаостан – тылсым сипатты алып үңгірден бастау алды. Сондықтан үңгір ұғымымен қатар, хаос, шетсіз-шетсіз тұңғық, зұлым рух, қайғы, қайта туу сияқты ұғымдар қатар қолданылады. Тіршіліктің бастылып, дамуының қозғаушы күш болған ізгілік пен зұлымдықтың, жақсылық пен жамандықтың түп негізі, алғашқы нүктесі осы алып үңгір, яғни хаос.

Ислам мәдениетінде де үңгір тыныштық пен қауіпсіздіктің белгісі, әрі қорған ретінде киелі орындардың қатарында. Қасиетті Құранның он сегізінші әл-Кәһф сүресінің аудармасы «Үңгір» деп аталады. Исламдық дүниетанымда киелі Хира үңгірінде Жәбірейіл періште Мұхаммед (с.ғ.с) пайғамбарға «Алақ» сүресінің алғашқы бес аятын жеткізген деп айтылады. Тахир әл-Исмаилдің «Мұхаммед Пайғамбардың өмірбаяны» (қазақ тіліне аударған Қ.Спатай) еңбегінде: осы үңгірде Мұхаммед (с.а.с) пайғамбар оңаша қалып, құлшылық жасағаны туралы жазылған [7, 36-38].

Ұлттық танымда үңгір тылсым күштер тоғысқан киелі орын. Топонимикалық аңыздарда киелі үңгірлерден адам дертіне шипа табатып, құдайдан сұрағаны орындалатын киелі нысанның бірі ретінде суреттеледі. Үңгірлердің қақпасында, яғни екі босағасында балбал мүсіндер (көбіне екі босағада екі балбал тас) тұрады. Бұл үңгірді кие тұтып, ұрпағын желеп-жебейтін әруақтар мекені ретінде сыйынған ата-бабалар сенімінен хабар береді.

Аңыздарда үңгір тылсым қасиеті бар жандармен тығыз байланысты баяндалады. Мұндай ерекше қабілет дарағын қаһармандармен байланысты киелі үңгірлерге шипа сұрап барушылардың қарасы көп. Тіпті кей үңгірлерді шетелдерден туристер де іздеп келіп жатады. Оның бірі жоғарыда көрсетілген «Айдаһар» үңгірі болса, тағы бірі Бектау ата мен Бейғазы деген екі әулие бабалар мекен еткен «Бектау ата» үңгірі.

«Бектау ата» үңгірі – Балқаш көлінің маңында орналасқан. Осы мекенді зерттеген А.П.Сарычаевтың жазбаларында: «Бектау ата – оңтүстік пен солтүстікті жалғастыратын нысана іспетті керуен жолдың бойында тұрған шамшырақ. Оның сүйір төбесі Балқаш көлінің оңтүстік жағалауынан көзге ілінеді. Көлдің астынан жарып шыққандай сұстиып тұрады және «бері тарт» дегендей ишарат береді. Сол таудың астында аталмыш үңгір мөп-мөлдір тұщы суға толы. Су бетінің деңгейі әрдайым бірқалыпты: жоғары көтерілмейді, төмен түспейді» [8, 43], – дейді. Ел арасына таралған аңыз бойынша жаугершілік заманда «Бектау ата» үңгірін екі ағайынды жігіт жаудан қашқанда паналаған екен. Оның бірі – Бектау ата. «Қазақ бақсы-балгерлері» атты жинақта: «...Бек ата, Бектау-ата Бекіш-ата, қолдай көр...» деген бақсы сарыны бар. Мұндағы «Бек ата, Бектау-ата» аталмыш әулие бабамен байланысты болуы мүмкін. Бұл үңгірдің ішінде де шипалы су бар. Үңгірге дертіне шипа

сұрап барып түнеген, зиярат еткен жандарған әулие ата әртүрлі дыбыстармен белгі беріп, түсінде аян айтады екен. Аян көрген адамдардың айтуынша, әулие баба жүзін көрсетпейді екен. Жаратқанның тылсым қасиеті қонған қасиетті адам болғандықтан халық арасында кез-келген жанға көріне бермейді деген түсінік қалыптасқан. [9, 24]

Үңгір – адам баласының санасына тылсым, киелі орын ретінде сіңген. Бұл орын адамзаттың алғашқы панасы болғандықтан, ата-бабалардың рухы қалып, мәңгі сол үңгірлерді мекен етеді деген түсінік те бар. Жоғарыда аталған киелі үңгірдің екеуінде әулие бабалар мекен еткен. Екеуінде де киелі су бар. Үңгірлердің өзі әулие бабалармен байланысты, шипа дарытушы, тылсым күшке ие.

Киелі үңгірлердің әулие адамдар есімімен байланысы да тегін емес. Сондықтан мұндай орындарды киелі рух мәңгі тұрақтаған мекен деп те атайды. Есіркеп Қойкедді батыр туралы аңыздарда аталатын Ақмешіт үңгірі де жалпыұлттық мәртебеге ие киелі нысандар қатарында. Бұл киелі орынды да тілек қабыл болатын киелі орын ретінде халық ерекше құрмет тұтады. Зерттеушілер бұл үңгірді палеолит дәуірінің мұрасы деп атады.

Аңыздардың басым бөлігінде киелі үңгірлер таудың етегінде орналасады және ішінде шипалы су болады. Ақмешіт үңгірінде де осындай шипалы су бар. Үңгір төбесінен тамып тұратын мөлдір тамшыны халық «Әулиенің көз жасы» деп аңыз етеді. Бұл тамшылар үңгірдегі өсімдіктерге нәр береді. Мұндай жерге келген адамның ниеті қабыл болып, тілегі орындалады.

Мифтен тамырланған поэтикалық санада үңгірлердің тылсым сипаты ерекше орын алады. Киелі үңгірлерге келген адамның арманына, ниетіне жетуі сол тылсым сырымен байланыстырылады. Үңгір – рухтың мекені, адам баласына ең алғаш қорған қызметін атқарған орын, ата-бабалар рухы тұрақтайтын жер. Сондықтан бұл жерде жасалған тілек тез орындалады.

Кез-келген өркениеттің бастауында адам баласы лашыққа көшкеннен кейін, үңгірді киелі орын, құдайлардың мекені деген түсінік қалыптасты және ғибадат жасайтын орын ретінде пайдалана басталы. Бірақ үңгірлердің бәрі бірдей ғибадатхананың қызметін атқарған жоқ. Алғашқы қауымдық құрылыста тұрмыстық қажеттіліктерге байланысты қойма, шеберхана қызметін атқарған үңгірлер де болған [10, 52].

Үңгірлермен мен жартастардың сағасы – баспананың алғашқы көрінісі. Жоғарыда атап көрсеткеніміздей, адам баласы уақыт өте үңгірлерді тастап көшкенімен, ол киелі, культтік орын ретінде маңызын сақтап қалды. Себебі, үңгір адам баласына құдайлардың бергені қорғаны, ал әр адам үшін үй әрқашан киелі ғибадатхана. Демек, ғибадатхананың алғашқы үлгісі – үңгірлер. Уақыт өте адамның ой-өрісі дами келе үлкен ғибадатханалар салынды, үңгірлердің тылсым қасиеті жаңа мекенге ауысты. Дегенмен, үңгірлер жаратылыстың алғашқы әрі ерекше күші тұрақталған мекен ретінде сакралдылығын сақтап қалды. Сөйтіп адамзат жадындағы тұрақты киелі нысанға айналды.

Жоғарыда үңгірге қатысты екі жақты түсінік туралы өттік. Оның біріншісі көне танымнан көркемдік ойлауға ұласқан ізгіліктің үнемі зұлымдықпен шайқаста жүретіні, түбі жеңіске жететіні туралы мәдени жадымызда тұрақтаған мотив. Тек түркі халықтарында ғана емес, жалпы адамзаттық таным-түсініктегі үңгірге қатысты баяндар осыны дәлелдейді. Ежелгі грек мәдениетінде биік және кең үңгірлер рух-иелік күтердің мекені болғандықтан, зұлым күштер ол орынға кіре алмайды деген түсінік те болды. Сондықтан қайтыс болған адамның денесін үңгірлердің ішіне жерледі. Үңгірдің ішіне жерленген адамның рухын зұлым күштер адастыра алмайды, ол тікелей жерасты әлеміне жетеді деген сенім болы. Уақыт өте, үңгірлер ғибадат ететін киелі орынға айналып, мәйіттерді үңгірдің іргесіне, сыртына жерлейтін дәстүр қалыптасты. Бұл орындар ерекше жаратылысты қаһармандармен қоса нимфалардың мекені аталды [10, 53]. Үңгірлер нимфалардың мекен болғанын Гомердің «Одиссея» дастанының үзіндісінен көре аламыз. Бұл дастанда Гомер Итака үңгірі табиғаттың ерекше жаратылысы екенін көрсетіп, бұл киелі орынға кез-келген адам жақындай алғанымен, тек мәңгі өмір сүретін тіршілік иелеріне ғана кіруге болатынын айтады. Киелі үңгірдің қызметі мен орны жұмақ мекеннің сипатына ұқсайды.

Аталмыш киелі мекен ерекше жаратылыс иелерінің және ғажайып нимфалардың үйі. Оның қақпасы ымыртта жабылады. Ал, ымырт қараңғылықтың, салқындықтың белгісі. Бұл қақпаны ашуға мүлде рұқсат жоқ, адамдарға ашылмайды. Соған қарамастан нимфалар мекенінде бал аралары ұя салады, қасиетті бұлақтардың сылдырлап аққан даусы естіледі. Мұнда биік тастан жасалған тоқыма станоктары бар екені айтылған. Бұл тас станоктардан нимфалар құдайларға арнап күлгін түстен киім тоқиды. Киелі үңгірдің тағы екі қақпасы бар. Төменгі солтүстікке бағытталғаны адамдарға, жоғарғы оңтүстікке қараған қақпа құдайларға арналған [11, 202]. А.Ф. Лосевтің пайымдауынша, поэмада адамдарға арналған қақпа солтүстік жаққа бағыттталып, құдайлар қақпасы оңтүстікке қаратылып суреттеледі. Себебі, ғибадатханалар ішіндегі қасиетті мүсіндер мен кіреберісі шығысқа бағытталған. Ал, мінажат жасауға келген адамдар мүсінге қарсы тұрғанда батысқа қарайды [12, 211].

Мифтік танымдағы ғажайып нимфалар – әйел кейпіндегі тіршілік иелері. Олар табиғаты қорғайды, құнарлылықты қамтамасыз етеді, керек кезінде адамдарға көмек бере алады, ашуланса кесірін де тигізуі мүмкін. Сондықтан олардың да тылсым жаратылысты болмысы адамдарға жұмбақ әрі үрейлі, өздеріне ерекше құрмет пен сыпайы қарым-қатынасты талап етеді. Нимфалардың үңгірді мекендеуі және ол үңгірлер қақпасының ажалды пенделерге ашыла бермеуі мифтік танымдағы мәңгі өлмейтін жасампаз қаһармандарға тиесілі орын екенін таныта түседі.

Үңгір гректің «Одиссея» эпосында алып дәулердің – циклоптардың мекені түрінде де суреттеледі. Бас кейіпкерді достарымен тұтқындап, өзі тұратын үңгірге қамап тастайтын жалғыз көзді Полифем атты дәу – алып қара күштің, жауыздықтың иесі. Ол кәдімгі адам жегіш жыртқыш кейпіндегі кейіпкер. «Қорқыт ата кітабындағы» сегізінші жырдың сюжеті мен көне грек эпосындағы (бастауы мифтік баяндарда жатқан) жалғыз көзді дәу мен оның тұрағы болған үңгір адам баласы үшін үлкен қауіп сипатында көрінеді. Полифем мен Төбекөз – түптеп келгенде туыс кейіпкерлер. Полифем – грек мифінде айтылғандай, теңіз құдайы Посейдон мен теңіз нимфасы Фоосаның перзенті. Төбекөз – су перісінің қызы мен Аруздың бір қойшысының перзенті. Маңдайларындағы жалғыз көз бұл тіршілік иелерінің бір ғана ұғымға, яғни зұлымдыққа ие екенін тұспалдайды. Теңіз – тіршілік бастауындағы, хаостағы түпсіз-шексіз мұхиттың бір бөлшегі, ықшамдалған түрі. Жаратылыстың бастауы әрі жойылудың себепкері болатын су стихиясы екі әлемді – бұл дүние мен о дүниені байланыстырушы орын. Тылсым сипатты бұл стихияның ең жақын құрылықтық нүктелері – шығанақ, арал, жағалау. Мифтік баяндарда су перілері – нимфалар шығанақтағы үңгірлерді мекен етеді. Анасы да атасы да су әлемімен байланысты антропоморфтық кейіпкерлер болып табылатын Полифем де аралдағы үңгірді мекендейді. Нимфалардың ғажайып сұлулығы, мейірімділігі мен Полифемнің жауыздығы, зұлымдығы қарама-қарсы қойылады. Осындай екі түрлі қасиетке ие, яғни ізгілік пен зұлымдық түріндегі тіршілік иелері арқылы адамзат танымына орныққан үңгірдің екі жақты сипаты көрінеді. Төбекөз бен Бисат та үңгірді мекен етеді. Көшкен жұртта қалып қойған сәбиді ана-арыстан үңгіріне әкеліп бағып, Бисат осылай ержетеді. Алайда ол адамдар ортасына тез оралады. Төбекөздің әкесі адамзат, шешесі су перісінің қызы делінеді. Өзен (бәлкім көл) жағасында су шашысып ойнап жүрген пері қыздарының бірін Аруздың бір қойшысы ұстап алып, зорлық жасайды. Пері қызы қойшыға осы қылығымен бүкіл Оғыз еліне бүлік әкелетінін ескертіп, келесі жылы перзентін осы арадан алып кетуді айтады. Төбекөз су түбіндегі местін ішінен шығатын нұсқа оның су әлемімен байланысын көрсетеді. Кейіннен ол үңгірді мекен етіп, адамдарға қауіп төндіреді. Оғыз елі бұл құбыжыққа үнемі азық беріп тұруға мәжбүр болады. Төбекөзді өлтіретін Бисат оны айламен алады. Бисатқа ерекше қаһармандық дарытқан үңгір болса, Төбекөз де сол үңгірде өмір сүреді. Полифемді өлтірген Одиссей әккі, айдалы адам. Оның атамекені – Итака аралы. Бұл да үңгірмен сипаты ұқсас мекен. Сонда жауыздық та, батырлық та үңгірге қатысты болып шығады. Кейіпкерлердің су әлемімен тығыз байланысы олардың сипатын даралайды. Яғни жасампаздық пен жойымпаздық сияқты су әлеміне тән екі жақты қасиет үңгірді мекендеген қаһармандарға да тән болып, адамзат мекен еткен кеңістік алаңында бір-бірімен шайқасқа шығады, түп нәтижесінде

жақсылық жеңеді, жасампаздық жаңғырады. Үңгірдің поэтологиялық моделі осылайша әрі жасампаздық, әрі жойымпаздық қасиетімен айқындалады. Кеңістіктің кішкентай ғана бір бөлшегі, хаостан туған ғаламның микро-пішіні түріндегі үңгірдің адамзат жадында киелі орын ретінде орнығуының мәнін біз оның осындай тылсым сипатымен түсіндіре аламыз.

Көне дүниеден бастау алған үңгір туралы түсінік поэтикалық санада түрліше жаңғырды. Мағжан Жұмабаевтың «Оқжетпестің қиясында» поэмасында үңгір қаһарманның оңашада ойланып, ой қорытатын мекен ретінде суреттелген:

Бір кезде Кенекемді ойлар билеп,
Бір өзі Бурабайды кезіп кеткен,
Артында Оқжетпестің үңгір тау бар,
Сол тауда бірнеше күн мекен еткен [13, 65].

Осы жерде Кенесары ханға ақ бұлттай сақал-шашы әппақ бабасының рухы келіп, тіл қатады:

Ізгі қарт «а» деп аузын қозғағанда,
Төменде судың шуы болды басым.
Қарт сонда күңіреніп: «Аманбысың,
Кенежан, елдің ері жолбарысым [13, 65]!

Поэмадағы үңгір қаһарман мен тылсым сипатты кейіпкердің кездесу орны. Кенесары ханға тіл қатқан пір ата оны ұзақ күтіп, үңгірге өзі шақырып алғанын айтады. Себебі үңгір рух тұрақтаған мекен. Мұнда жасалған мінажат, қандайда тілек, ниет жаратқанға тез әрі тікелей жетеді. Демек, Кенесары да таудағы үңгірге ішкі ойларына жауап іздеп барған. Өруақ ханға жол сілтеп, батасын береді. Қоштасар сәтте:

Мерт болсаң мақсұтыңа жетпей егер,
Сол сағат мен осы жерде тасқа айналам.
Алашта тағы сендей ер тууын

Төбеде тас боп шөгіп күтіп қалам» [13, 66] – деп, тілеулестігін білдіреді де ғайып болады. Сол сәттен бастап таудың үсті нұрға толып, жер мен аспан қасиетті нұрға шомылғандай күй кешеді. Кенесары хан да іздеген сауалына жауап тапқандай батырларын жиып, інісі Науанды алып ойлаған мақсатына жету үшін сапарға шығады.

Адамзаттың туып, қалыптасуында, даму эволюциясында үңгірдің бірнеше қасиеті бар. Бірінші қасиеті – үңгір пана, сыртқы күштерден, жабайы ортадан қорған. Екіншіден, жаратқанмен байланыс жасайтын киелі орын. Үшіншіден, ізгіліктің зұлымдықты жеңіп, батырларға ерекше күш дарытатын мекен. Төртіншіден, тылсым қасиет дарыған әулиелердің, кейін рухтың тұрағы. Бесіншіден, дертке шипа дарытатын жер.

Қорытынды. Қорыта айтқанда, адам санасындағы киелі ұғымның алғашқы бейнесі тіршілік пайда болған хаостан бастау алып үңгірлерде жалғасты. Үңгір адам баласы үшін алғаш жаратушымен, жоғарғы тылсым күшпен байланыс жасаған киелі орын. Үңгірді киелі нысан ретінде танып, оның өзіндік көркем модельдерін қалыптастырған адамзат жады дамудың келесі сатысында жер бетіндегі рухтың тазару мекені болған ғибадатханалар, кесенелердің модельдерінде туындатты. Үңгірдегі жаратушымен, тылсым әлеммен байланыс енді ғибадатханаларға ауысты. Өркениет дами келе, әр жердің салт-санасына байланысты үңгірлер үлгісіндегі жерастындағы нысандар салынды. Бұл киелі мекендердің бәрі иерофанияның үлгісі. Үлгілер табиғат жаратқан немесе рухтың қолдауымен тұрғызылған сакралды статуска ие киелі мекеннің моделдері. Ал, киелі мекендер, нысандардың барлығы ғарышпен байланысты, белгілі бір тылсым күшке ие және қай кезеңде де адамзат санасында сакралдылық мәнімен сақталып келеді.

Әдебиеттер

1. Элиаде М. Оккультизм, колдовство и моды в культуре / Пер. с англ. – К.: «София»; М.: ИД «Гелиос», 2002. – 224 с.
2. Nilsson, Martin P. The Minoan-Mycenaean religion and its survival in Greek religion. Acta Reg. Societatis Humaniorum Litterarum Lundensis. IX. Lund, 1927 (Oxford University Press). – P. 582.
3. Әдебиет теориясы: Антология. 4-том /Джули Ривкин мен Майкл Райанның редакциясымен. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2019. – 452 б.
4. Хәліл А. Oğuz eposunun ritual əsasları. – Bakı: Elm və təhsil, 2016. – 288 s.
5. Əliyev O. Azərbaycan nağıllarının poetikası. – Bakı : Səda, 2001. – 191 s.
6. Бәйділі С. (Мәммәдов). Türk mifoloji sözlüyü. – Bakı : Elm, 2003. – 418 s.
7. Тахир әл-Исмаил. Мұхаммед Пайғамбардың өмірбаяны / Ауд.: Қ. Спатай. – Алматы: «Кәусар-саяхат» ЖШС, 2013. – 522 б.
8. Сарычев А.П. Проблема народности и критический реализм. – М.: Просвещение, 1975. – 256.
9. Қазақ бақсы-балгерлері / Құраст. Дәуренбеков Ж., Тұрсынов Е. – Алматы: Ана тілі, 1993. – 224 б.
10. Астрахан Н.И. Художественное моделирование: теоретико-литературный аспект // Вестник ТГПУ (TSPU Bulletin). – 2014. – 11(152).
11. Гомер. Одиссея / Пер. с древнегреч. В. Жуковского. Вступит, статья А. Тахо-Годи; Примеч. С. Ошерова. – М.: Худож. лит., 1981. – 407 с.
12. Лосев. А.Ф. История античной эстетики. Том 7. – М.: Искусство, 1998. – 517 с.
13. Жұмабайұлы М. Шығармаларының академиялық толық жинағы. Үштомдық. 2-том / Томды құрастырып, баспаға дайындағандар: К. Матыжанов, Т. Әкімова, Ж. Рақыш, Н. Сәрсек – Астана: Түркі Академиясы, 2023. – 568 б.

М.Н. МИРАЗОВА

Евразийский национальный университетимени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

САКРАЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО ПЕЩЕР

Аннотация. Среди всех таинственных мест особенно выделяется пещера. Это место, берущее свое начало в хаосе, имеет сакральное значение в сознании человека. С древних времен пещера была для человека не только убежищем, но и служила домом для общения с мистическими силами. В пещерах возникли первые образцы культуры, здесь сформировались первые образцы живописи и архитектуры. Предполагалось, что пещеры в виде маленькой частицы хаоса также ассоциируются с духом предков. Как символ хаоса в истоках жизни, сохранившийся в более поздние эпохи, пещера предстает в поэтическом сознании как место добра и зла, добродетели и порочности, а также защиты, с бинарной оппозиционной позицией. В статье в качестве предмета анализа была взята связь пещер с понятием святости, их описание в древнем письменном наследии и произведениях фольклора. Рассматриваются место пещеры в древнем сознании, в древней культуре, ее характер в мифических повествованиях, а также ее значение в различных религиозных знаниях. Анализируется художественная и познавательная значимость пещерного топоса в «Книге Коркыт Ата», эпической «Одиссее» Гомера и поэме Магжана Жумабайұлы «Окжетпес кияда». Делаются выводы о моделях пещер как святилищ, которые прошли путь от древних знаний к художественному познанию.

Ключевые слова: святая обитель, иеротопия, иерофания, пещера, аруак.

M.N. MIRAZOVA

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

CAVES OF SACRED SPACE

Annotation. In the article, among the mysterious places, there is a special place that the cave occupies. This place, which has its origin in chaos, has a sacred meaning in the human mind. In the ancient times of human life, in addition to being a shelter, the cave also served as a sanctuary for communication with mystical forces. The first examples of culture arose in the caves, and the first examples of painting and architecture were also formed in this place. It was assumed that caves in the form of a small particle of chaos are also associated with the ancestral spirit. As a symbol of the chaos at the origin of life, preserved in later eras, the cave appears in the poetic consciousness as a place of good and evil, virtue and evil, as well as protection, with a binary oppositional posture. In the article, the relationship of caves with the concept of holiness, the description of them in ancient written heritage and works of folklore were taken as the subject of analysis in connection with the above-mentioned activities. The place of the cave in ancient consciousness in ancient culture, its character in mythical narratives, as well as its meaning in various religious knowledge are considered, the artistic and cognitive activity of the caves in the "Book of Korkyt Ata", Homer's epic *Odyssey* and Magzhan Zhumabayuly's poem "Okzhetpes kiyada" is analyzed. Conclusions are drawn about the models of caves as sanctuaries, which went from ancient knowledge to artistic knowledge.

Keywords: sanctuary, hierotopia, hierophany, cave, aruak.

Reference

1. Eliade M. *Okultizm, koldovstvo i mody v kulture / Per. s ang. - K.: «Sofia»; M.: ID «Gelios», 2002. – 224 s.*
2. Nilsson, Martin P. *The Minoan-Mycenaean religion and its survival in Greek religion. Acta Reg. Societatis Humaniorum Litterarum Lundensis. IX. Lund, 1927 (Oxford University Press). – pp. 582.*
3. *Adebiet teoriasy: Antologiya. 4-tom /Juli Rivkin men Maikl Raiannyn redaksiyasymen. - Almaty: «Ultyq audarma burosy» qogamdyq qory, 2019. – 452 b.*
4. Xalil A. *Oguz eposunun ritual Asasları. – Baki: Elm va tahsil, 2016. – 288 s.*
5. Aliyev O. *Azərbaycan nəgillərinin poetikası. – Bakı: Sada, 2001. – 191 s.*
6. Baydili C. (MammAdov). *Türk mifoloji sözlüyü. – Bakı: Elm, 2003. – 418 s.*
7. Tahir Al-Ismaïl. *Muhammed Paigambardyn omirbaiany / Aud.: K.Spatai. – Almaty: «Kausar-saiahat» JSS, 2013. – 522 b.*
8. Sarychev A.P. *Problema narodnosti i kriticheski realizm. –M.: Prosveshenie, 1975. – 256.*
9. *Kazaq baksy-balgerleri / Kurast.Daurenbekov J., Tursynov E. - Almaty: Ana tili, 1993. – 224 b.*
10. Astrahan N.I. *Hudojestvennoe modelirovanie: teoretiko-literaturnyi aspekt// Vestnik TGPU (TSPU Bulletin). 2014. 11 (152).*
11. Gomer. *Odiseia./Per. s drevnegrech. V. Jukovskogo. Vstupit, stata A. Taho-Godi; Primech. S. Osherova. – Moskva: Hudoj. lit., 1981. – 407 s. (B-ka antichnoi literatury)*
12. Losev. A.F. *Istoria antichnoi estetiki. Tom 7. Moskva: «Iskustvo». 1998. – 517 s.*
13. *Jumabaiuly M. Shygarmalarynyn akademialyq tolyk jinagy. Ushtomdyk. 2-tom / Tomdy kurastyryp, baspaga daiyndagandar: K. Matyjanov, T. Akimova, J. Rakysh, N.Sarsek – Astana: Turki Akademiasy, 2023. – 568 b.*

Автор туралы мәлімет:

Миразова Маржан Нышанбекқызы – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің постдокторанты, Астана, Қазақстан.

Миразова Маржан Нышанбековна – постдокторант Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан.

Mirazova Marzhan Nushanbekovna – postdoctoral student of L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.